
TASVIRIY SA'NATDA KOMPOZITSIYA ASOSLARIDAN BIRI MANZARA KOMPOZITSIYASINING IJODIY QOBILIYATINI O'STIRISHDAGI AHAMIYATGA*Botirov Jaxongir Sobirovich**Buxoro davlat universiteti*<https://orcid.org/0009-0001-8131-097X>

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda yesh avlodni san'atga kiziktirish, jumladan qalamtasvir va rangtasvir mashg'ulotlarini o'qitishning va metodik asoslarini ishlab chiqish hamda ilmiy jihatdan asoslangan yangi yo'li, shakli mazmuni hamda metodlarini shakllantirish, dolzarb muammolardan hisoblanadi. Talaba yoshlarni qalamtasvir va rangtasvir orqali ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantirish lozim. Tasviriy sa'natdagi kompozitsiya asoslari, manzara kompozitsiyasi qonuniyatlari haqidagi bilim va ko'nikmalarini boyitish uchun to'la ma'lumotlar berishda talabalarining pedagogik faoliyati va badiiy ijodkorligini, qobiliyatlarini o'stirishda katta ahamiyatga egadir.

Kalit suzlar: san'at, qalamtasvir, rangtasvir, mashg'ulot, metod, talaba, ijod, qobiliyat, tasviriy san'at, kompozitsiya, manzara kompozitsiyasi, bilim, pedagog.

ОДНОЙ ИЗ ОСНОВ КОМПОЗИЦИИ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ ЯВЛЯЕТСЯ ЗНАЧЕНИЕ ПЕЙЗАЖНОЙ КОМПОЗИЦИИ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ*Джахонгир Собирович Ботиров**Бухарский государственный университет*

Абстрактный. В настоящее время одной из актуальных задач является заинтересовывание нового поколения искусством, в том числе разработка методических основ обучения рисованию и живописи, а также формирование научно обоснованного нового способа, формы, содержания и методов. Необходимо дальнейшее развитие творческих способностей учащихся посредством рисования карандашом и живописи. Для обогащения знаний и навыков основ композиции в изобразительном искусстве большое значение имеет развитие педагогической активности и художественного творчества и способностей учащихся.

Ключевые слова: искусство, рисунок карандашом, живопись, обучение, метод, ученик, творчество, способности, изобразительное искусство, композиция, пейзажная композиция, знания, педагог.

ONE OF THE FOUNDATIONS OF COMPOSITION IN VISUAL ARTS IS THE IMPORTANCE OF LANDSCAPE COMPOSITION IN DEVELOPING CREATIVE ABILITY*Jakhongir Sobirovich Botirov**Bukhara State University*

Abstract. At present, it is one of the urgent problems to interest the new generation in art, including the development of methodical foundations of teaching pencil and painting classes, as well as the formation of a scientifically based new way, form, content and methods. It is necessary to further develop the creative abilities of students through pencil drawing and painting. In order to enrich the knowledge and skills of the basics of composition in visual arts, it is of great importance to develop the pedagogical activity and artistic creativity and abilities of students.

Key words: art, pencil drawing, painting, training, method, student, creativity, ability, fine art, composition, landscape composition, knowledge, pedagogue.

Kirish. Yosh avlodni badiiy jihatdan barkamol vatanga va milliy sa'natga sadoqat ruhida tarbiyalab voyaga yetkazishda tasviriy sa'nat xususan, qalamtasvir va rangtasvir predmetining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Bu o'z navbatida oliy o'quv yurti fakutetida olib borilayotgan maxsus fanlarning chuqur va asosli bo'lishi taqazo etilib, pedagog va olimlar zimmasiga katta vazifalarni belgilaydi.

Inson sa'nat bilan juda qadim zamonlardan shug'ullana oshlagan. Sa'nat qadim-qadimda kishilarning mehnati jarayonida yuzaga keldi.[1]

Insonning mehnat jarayonida, ov paytlarida idrok etgan dastlabki obrazlari inson qo'li, yovvoyi hayvonlar obrazi bo'lgan edi. Sa'nat inson ijtimoiy hayotning ajralmas bir qismi va ehtiyojiga aylangach, u o'z asarlarida jamoa, jamiyat intilishlarini ifodalaydigan bo'ldi.

Sa'natning yuzaga kelishi insoning obktiv voqelik to'g'risidagi bilimlarining chuqurlashishiga, o'z avlodi tajribalaridan bahramand bo'lishga olib keldi.

Sa'nat hayotni bilishi, uni alohida vositalar yordamida aks ettirishi va jamoaga muayyan ta'sir ko'rsatishi natijasida ijtimoiy formalaridan biriga aylanadi, unga faqat borliqni o'zlashtiruvchigina emas, balki insonni yangi bilim va obrazli tasavurlar bilan boyituvchi qudratli bir kuch deb qaraladi.

Sa'natning, shu jumladan, tasviriy sa'natning eng muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u hayotni aks ettiradi, dunyoni bilishda insonga yordam beradi, uni g'oyaviy va estetik jihatdan tarbiyalaydi. Tasviriy sa'nat asarlari inson uchun bitmas-tuganmas ma'naviy boylikdir. [2]

Sa'natning turlari juda ko'p. Shulardan biri tasviriy sa'natdir. Tasviriy sa'nat rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik kabi turlarga bo'linadi. Tasviriy sa'nat turlarining yana biriga xos xususiyatlarini bilish, badiiy asarni tushunish, tasviriy sa'nat asarlarini o'qish suratni tomosha qila bilish usulini egallashning boshlang'ich bosqichidir.[3]

Tasviriy sa'nat tushunchasiga nafis sa'nat grafika, haykaltaroshlik, amaliy sa'nat kiradi.[4]

Tasviriy sa'nat turlarining har biri ijodkor tanlagan voqelikni g'ziga xos vositalarda, o'ziga xos badiiy tilda tasvirlaydi. Bu sa'nat turlari ichida eng keng tarqalgani rangtasvir. Rangtasvir sa'natida real hayotdagi narsa va hodisalar buyoqlar yordamida mato, qog'oz, fanera va boshqa maxsus usullar yordamida jismning qabariqligini, makoni, hajmini yaratadi.

Rangtasvir asosan beshta unsur (element) dan iboratdir. Bu unsurlar buyum shaklini, rangini yoritishini, yasalgan materialini, tasvirlanar hokazolar ham katta ahamiyatga ega.[4] Rangtasvir sa'natining jonidir. Badiiy asarning hissiy, ma'naviy emotsional tasvirini oshirishda rangning roli nihoyatda kattadir.

Rangtasvir bu haqiqatni anglash bo'libgina qolmay inson hissiyotini shakllantiradi, sa'nat olamini ko'rishga o'rgatadi. Tasviriy sa'nat estetik tarbiyaning asosiy vositalaridan biridir. Shuning uchun ham hunar maktablari, o'rta maktablarda o'quv rejasi va dasturi buyicha tasviriy sa'nat asarlari to'g'risida suhbat dars mashg'ulotlari ko'zda tutilgan. Tasviriy sa'natning negzi qalamtasvir, rangtasvir va kompozitsiyadan iborat. Tasviriy sa'nat kursi ikki qismdan: Nazariy va amaliy mashg'ulotlardan iborat. Qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya haqidagi ma'ro'zalar, amaliy mashg'ulotlarni ongli bajarishda nazariy tayyorgarlik vazifasini o'taydi.

Qalamtasvir, rangtasvirning negzi bu kompozitsiyadir. Kompozitsiya asoslarini o'rganishdan maqsad amaliy mashg'ulotlar jarayonida ijodkorlikka yo'naltirish, va mustaqil tasviriy sa'nat ustida ishlashni shakllantirishdan iboratdir.

Amaliyotda kompozitsiyaning zarur unsurlari, uslubiy shartlari bo'lgan soya-yorug' rang yechimi hamda uning jozibadorligi chiziqlar, tus dog'larini ketma-ket takrorlanib uzviylik hosil qilishi, katta va kichik o'lchamlar bilan belgilangan nisbat va perspektiva o'zgarishlar munosabatlari, ko'rish burchagi birgalikda asar mazmunini ochib beruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama va natija. Har qanday ijodkor o'tmishdagi rangtasvir sa'nati ustalari merosini va tajribalarini o'rganish bilan birga, tomoshabinga chuqur ta'sir etuvchi tasvir, kompozitsiya qonun uslubiyatini ham o'rganadi.

Amaliyotda kompozitsiyaning zaruriy unsurlari mavjud. Yaxlitlik qonuni, o'xshatish, kontrast qonun vositalari mazmuvni va g'oyaga bo'yso'nish kompozitsiyaning asosiy qonunlari hisoblanadi.

Kompozitsiyada yaxlitlik belgisi konuniga rioya qilinganligi sababli, sa'nat asari bo'linmas bir butun bo'lib ko'rinadi. Kompozitsiya yaxlitligida kompozitsiya elementlari shakl, hajm, "dog'", oraliq xarakter nusxa, imo- ishora bilan ifodalanadi.

Kompozitsiyaning asosiy qonunlaridan biri kontrastlik qonunidir. Leonardo da Vinchi "Rangtasvir qonunlari" ilmiy asarida o'lcham qaramaqarshiligi haqida, katta-kichik, past-baland, yupqa-qalin, xarakter, faktura, materiallar kontrasti to'g'risida yozadi.

Hozirgi vaqtda biz kompozitsiyani nazariy asoslarini ikki guruhga ajratamiz.

- Kompozitsiya qonunlari.
- Kompozitsiya qoida va usullari.

Kompozitsiyaning asosiy usullaridan biri ritmni ifodalash, kompozitsiya mavzusi markazini aniqlash, simmetrik yoki assimetrik holati, massani ikkinchi plandagi kenglikdagi asosiy qurilmasini joylashtirish. Ritm hayotda va sa'natda mavjudligi rassom uchun yaxshi belgi, vositadir. U bir elementni oraliqda galma-gal qaytarishidir.

Asar g'oyasini kompozitsiya tuzilishini idrok etishda ritm estetik obrazi tasavvur rolini o'ynaydi va kontrast rang, ton qonunlariga suyanadi.

Uzoq kenglikni ochiq manzarada gorizantal holatda tasvirlansa, kenlik bepoyon, katta bo'lib tuyuladi. Kompozitsiyani paralel, vertikal yo'nalishda bo'lishi tantanali ulug'vor, ko'tarinki ruh holatini anglatadi.

Chiziq shtrix, rangli va tusli dog' (surtma) soya-yorug', rang, chiziqli, havo va rang perspektivalari kompozitsiyaning vositalaridir.

Kompozitsiya amalda dastlab qalamtasvirda bajariladi. Keyingi bosqichda shtrix chiziqlarni qalinligi orqali predmetlarni soya, yorug' joylariga shakl berib, chuqurlik, masofani ifodalashga yordam beradi.

Rang va tus kompozitsiya tuzishda muhim rol o'ynaydi. Asarda plastik hajm, chiziqli, havoyi rangli perspektivalarni roli kattadir. Kompozitsiya kursinining asosiy vazifasi talabalarda, o'quvchilarda ijodiy fikrlashni, sa'natni idrok etishni va tahlil qilishni, hayotni kuzatish va obrazli tasavvur etish, badiiy estetik did va madaniyatni shakllantirish, ularni badiiy-pedagogik faoliyatga tadbir qilishdir.

Kompozitsiya amaliy hamda nazariy qismdan iborat. Nazariy ma'ro'zalar auditoriyadagi amaliy mashg'ulotlarni, uy vazifalarini ongli ravshda bajarishni talab etadi.

Amaliy qismda asosiy maqsad talabalarda ijodiy qobiliyatni shakllantirishiga, hayotni kuzatish, uni tasviriy vositalar bilan aks ettirish, bosqichma-bosqich eskizni ohirigacha yetkazishdan iboratdir. Kompozitsiya eskizini mazmun g'oyasini maqsad va vazifalarini ongli ravishda idrok etish muhimdir.

Har qanday sa'nat asarining negizini kompozitsiya tashkil etadi. Ijodiy jarayonda rassomning didi, layoqati kompozitsion madaniyati, bilim saviyasi namoyon bo'ladi. Kompozitsiya o'quv predmeti haykaltaroshlik, me'morchilik, grafika, qalamtasvir, rangtasvir, sa'nat tarixi kabi mutaxassis fanlar bilan uzviy bog'liqdir.

Naturmort kompozitsiyasi, interyer kompozitsiyasi, manzara kompozitsiyasi, portret kompozitsiyasi, maishiy janrdagi tematik kompozitsiya, dastgohli va kitob grafika kompozitsiyasi, plakat kompozitsiyasi mahobatli bezak sa'nati kompozitsiyasi kompozitsiya sa'natining asosiy qonun qoidalariga binoan tuziladi. Hozirgi zamon sa'nati rivojlanishiga, rassomning ijodiy izlanishi yangi mazmunli g'oya, insonlarning ma'naviy-ma'rifiy talablarini qondirish bilan bog'liqdir. Shuning uchun kartina kompozitsiyasi yechimi, murakkab ruhiy holatni topish rassomdan kundalik hayotidagi guzallikni aks ettirish muammolarini, zamondoshlarning ichki his-tuyg'ularini sezishni, to'g'ri chuqur tasavvur etishni talab qiladi. Shuning uchun rassom o'qituvchilardan kompozitsiya fanining eng murakkab va muhim fan sifatida o'rganish talab etiladi.

Manzara janri tabiatdagi turli ko'rinishlarning tasviriy sa'natda aks ettirishidir. Tog', o'rmon, dengiz shahar va qishloq manzaralarining, obidalarning manzarada ko'rinishlari aniq bir mazmunni berib hayotiy ma'noni anglatadi va shu ko'rinishda maqsad mazmunga ega bo'lsa bunday asar- manzara janriga tegishlidir.

Manzara janrining mohir ustalari Klod Leron, Shishkin, Levitan, Karaxan, Tansiqboyev va boshqa mashhur rassomlarni bu borada misol keltirish mumkin.[5]

Manzarachi rassomning shakllanishida ham o'ziga xos sirlar bor. Buning uchun tabiatni sevish, uni kuzata bilish ayniqsa, rang-lavhalar, ya'ni etyudlar ustida ishlay bilish talab qilinadi. Bu borada O'zbekiston tabiatining sermazmun manzaralarini tasvirlagan Nikolay Karaxan ijodi diqqatga sazovordir. Manzara-tasviriy sa'natning qadimiy janrlaridan bo'lib, tarixiy maishiy asarlarda ham vosita fon sifatida muhim rol o'ynaydi.

Qadimiy Xitoy sa'natida rassomlar tabiatni aks ettiruvchi asarlar yaratganlar.

Yevropada manzara janri tarixi XVI-XVII asrlarda taraqqiy etdi. Gollandiya manzarachi rassomlari tabiatni o'xshatib haqqoniy tasvirlashda katta muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Rossiyada manzara janrining rivojlanishi XVIII asrga to'g'ri keladi. Moskva, Petrburg arxitektura yodgorliklari F.E.Alekseyev tomonidan mahorat bilan tasvirlangan. Manzara sa'nati tashqi dunyoning guzalligini aks ettirish bilan insonga ijobiy ta'sir etuvchi kuchga ega. Shuning uchun rassom tabiat olamini eng nozik, tiniq holatlarini, rang garmoniyalarini anglab, tabiatga nisbatan bo'lgan estetik munosabatini bildiradi.

Manzara asarida inson shaxsi, aql zakovatini, ichki tuyg'ularini ta'sir orqali qo'shiq qilib kuylaydi va tabiat obrazini yaratadi. Misol tariqasida I.Levitaning "Oltin kuz", "Abadiy sokinlik", I.Shishkinning "O'rmon yiroqlari", V.Meshkovning "Ural haqida o'ylar" asarlarini keltirish mumkin.

Tasviriy sa'natda manzara asarlari insonda tabiatga munosabat, muhabbat va guzallik fazilatlarini shakllantiradi. Rassomlar tarixiy va maishiy mavzudagi asarlarda bevosita manzaraga ham murojat qiladilar, etyud, eskizlar yozadilar. Bu holda manzara kartinada qo'shimcha fon vazifasini o'taydi.

V.Vasnetsovning "Alyonushka" asari bunga misol bo'la oladi. Tabiiy guzalligini, zamonasiga xos yangilik o'zgarishlarni K.Yuon, G.Nisskiy kabi rassomlar ham o'z asarlarida tasvirlab namoyish etadilar. 50-70-yillarda O'zbekistonda manzara janrida ijod etgan rassomlar U.Tansiqboyev "Issiq kul", "Nanay yo'li", "Sijjakda bahor", P.Temurov Samarqand arxitektura manzaralari turkumini yaratdilar.

Hozirgi vaqtda ko'plab, A.Nuritdinov, O.Qozoqov, A.Muminov, A.Mirsoatov kabi mustaqil O'zbekiston guzal tabiatini madh etuvchi maftunkor manzaralarni yaratib kelmoqdalar.

Manzaraning bir necha turlari mavjud: Shahar (Arxitektura), qishloq (tog') manzara, sanoat (zavod, fabrika, inshoot qurilish), tarixiy, romantik, lirik, panorama (ko'rinishida) manzaralari shular jumlasidandir.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, bularning har biri negizida ifodalovchi mazmun, g'oya yotadi. Shahar manzarasida shahar hayoti bilan bog'liq, arxitektura, transport vositalari, odamlar oromgoh bog'lar hamda yer osti o'tish joylari kompozitsiya tasviri uchun misol bo'la oladi.

Qishloq manzarasi, bepayon kenglik, tog' manzarasi, yaylovlar, qoya toshi, o'simliklar, vodiydagi jilvokor suvlar tasviri kompozitsiya negizini tashkil etadi. Sanoat manzarasi katta zavod hovlisi, suv ombori, ko'prik, metro qurilishi, texnika qurilishi vositalari bilan bog'langan.

Lirik manzarada tabiatni "Erta tong", "Bahor" kabi mavzudagi tabiatni nozik, sokin go'zalligini, uning uyg'otish holatini aks ettiruvchi, insonga olam-olam quvonch baxsh etuvchi asarni ko'z oldimizga keltiramiz. Manzaraning kompozitsiya vositalari (belgilar): joyni tanlash, ko'rish no'qtasi, ko'rish chizig'i, fazoviy masofa, format, perspektiva, ritm, nolarit, yorug', refleksi, kompozitsiya yaratish uchun, qalamtasvir rangtasvir sohalarida mukammal bilimga ega bo'lish kerak. Naturadan dastlabki chizilgan chizig'i rangli etyudlar manzara kompozitsiyasini tuzishda asosiy mavzu bo'lishi mumkin. Qishloq manzarasini kompozitsiyasini tasvirlamoqchi bo'lsak avval tabiatda quyoshni, bulutli kunlar, peshin oqshom holatini xarakterli xususiyatlarni sinchiklab kuzatish lozim.

Formatni aniqlab, ufq chizig'i, ko'rish no'qtasini belgilab olish kerak. So'ngra havo yerni tekislikda nisbatlarini belgilab, oldingi, keyingi, orqa planni va predmetlar masshtabini topish darkor. Kompozitsiyani bir necha variantlarini sangina, ko'mir kabi yumshoq materiallarda bajarish tavsiya etiladi.

Bajarilgan xomaki eskiz variantini rangda tasvirlash asar koloritini aniqlashga yordam beradi.

Sifatli bajarilgan eskiz asosida manzara kompozitsiyasini yakuniy nusxasini amalda bajarish kerak. Uni qog'oz, karton, xolst, akvarel, guash, moybuyoq orqali amalga oshiriladi. Bo'lajak rassom uchun hayotni kuzatish, mavzu yuzasidan kundalik qalamchizgi va etyudlarni bajarish mashqlarni qilishga kirishsa maqsadga muvofiq ish bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Абдирасилов С., Толипов Н., Орипова Н. Рангтаъвир. Т., Ўзбекистон, 2006у. В 17-18
2. Бойметов Б. «Қ,аламтаъвир». Дарслик 1 - киём. Тошкент, 2006, В.23
3. Абдирахмопов Г'. М. Композитсија асослари. "Иқтисод- мولىја" Ташкент, 2008,В.34-35
4. Боуметов.В "Қаламтаъвир асослари" Ташкент 2001. В.7
5. R.Hasanov. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. Toshkent, "Fan nashriyoti 2004 y, B.53.